

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 339.923:061.1EU
ОНР

ЉУБИША ДЕСПОТОВИЋ
Удружење за политичке науке СЦГ
Огранак у Новом Саду
Нови Сад
РАДИВОЈ СТЕПАНОВ
Филозофски факултет
Нови Сад

ИДЕНТИТЕТ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ правно-политичке и културолошке карактеристике

Сажетак: Рад се бави проблемом одређења идентитета Европске уније, особито његовим правно - политичким и културолошким карактеристикама. У раду се нијансира разлика у разумевању појмова идентитета и диферентитета, као последица процеса конституисања тзв. грађанства Европске Уније. Стављајући акценат на правно политичку и културолошку димензију идентитета, не запоставља се ни историјска перспектива његовог формирања, као и неких његових претходећих идентитетских и вредносних форми.

Кључне речи: Европска унија, идентитет, диферентитет, европско грађанство, култура, нација

Природа идентитета Европске уније повезана је и условљена двоструком садржином заједничтва којом је Унија конституисана. Дефинисана као заједница грађана али и као заједница држава (националних држава) Унија представља новум како у свом правно - политичком тако и у културолошко - психолошком

смислу. Та чињеница неће остати без значаја на формирање и објективизацију оног феномена којег перципирамо као *идентитет Европске уније*. „Европска унија није ни држава ни империја, она је унија држава и унија грађана. Овај пројекат поштује културне идентитете и осећање припадности и није супротстављен припадности националним коренима.” (Мишел Фуше, 2000: 7) Етјен Балибар, такође потврђује да веза *грађанско - национално* чврсто опстоји на фундаменту модерне државе, и да нема намеру да поткопава темеље политичке архитектонике на којој почива. Он истиче да „по дефиницији, „грађанскости” има само тамо где постоји „држава”, то јест тамо где се „суграђани” и „странци” међусобно јасно разликују с обзиром на права и дужности на да тој територији. У том погледу, модерна *нација* је још (још хоће да буде) *држава*.” (Е. Балибар, 2003: 298)

Идентитетска структура Европске уније, по мишљењу М. Фушеа остаје у смислу својих капацитета отворена за нова идентитетска придруживања, стварајући на тај начин претпоставку да постојећи склад идентитета ничим не буде нарушен. У том смислу Фуше истиче пример Србије, сматрајући да ће пуна идентитетска хармонизација Србије бити остварена, како пријемом у чланство Уније, тако и истинском интериоризацијом корпуса европских вредности у њен идентитетски оквир.

Структурално сложен а у културно-психолошком смислу вишедимензионалан феномен - појам идентитета захтева извесно аналитичко раслојавање на подструктурне елементе, стога ће он у овом раду бити посматран пре свега у равни своје правно-политичке и културолошке перспективе.

Расправе, теоријска спорења и становишта везана за „природу” и интеграционе проблеме Европске уније започела су већ са њеним настанком и трају све до данашњих дана. Без обзира на њихову бројност, у основи све те концепције и „теорије” указују на посебну *правну и политичку* или на *специфичну федералну и конфедералну природу Европске уније*.

Међутим, широк, слојевит и интензиван процес интеграције европских држава, поред правних и политичких, „отворио” је и читав низ других сложених питања - историјске, културолошке, социолошке, филозофске, психолошке – цивилизацијске приро-

де... Једно од таквих, ако не и најважнијих питања, јесте оно које се тиче „Европског идентитета”.

Правно-политичка становишта

Према једном, политичко - правном становишту Европска унија представља „ентитет sui generis” који поседује *нарочите кохезионе особине*. Другим речима, она садржи карактеристике „без преседана” када је у питању *обавезивање држава и њених чланица уопште!* Пошто сличних примера нема како у ближој тако ни у даљој међународној историји, *њено прецизно уговорно - правно и друштвено - политичко дефиницијско одређење је не само немогуће, већ је у извесној мери и контроверзно.*

Друго становиште, претежно политичко - институционално налази да *Европска унија није (класична) државна творевина са федеративном структуром*, иако садржи неке особине које су својствене тзв. савезним државама (одн. федерацијама). Примера ради, ти „федерални” елементи јесу: правно нормирање према одређеном поступку где учествују одређене (ЕУ) институције; затим, алокација ресурса путем сопственог буџета; утицај деловања (ЕУ) на грађане и фирме (свих чланица савеза) слично утицају националних државних инстанци; такође, поседовање властитог врховног суда као највише судске инстанце и сл.

Према трећем „не класичном конфедералистичком” становишту, *Европска унија није конфедерација, тј. „савез држава”¹ у класичном значењу тог појма*. То значи, да она није неки „технички склоп држава” пројектован на неко одређено време и само са неким заједничким обележјима „техничке” и периферне природе. Она је, према једној врло занимљивој констатацији немачког аутора Франка Пфеча јединствен простор *диференциране интеграције* настао од петнаест европских држава који се све више приближава ознаци: *фузионисана федерална држава* (Pfetsch, 1997).

¹ Управо синтагма „савез држава”, коју је у једној прилици Немачки Савезни уставни суд користио при доношењу своје одлуке поводом Мадрихта, концепцијски и системски показује да су националне државе главне компоненте Европске уније; Суд је из тога закључио да легитимирање примарно мора да уследи унутар одговарајућег националног оквира.

Према четвртном, „правно структурираном” и теоријски занимљивом становишту, Европска унија представља творевину „*хибридног*” карактера - нешто „између међународне организације и сложене државе и међународног и унутрашњег права”. Овакво становиште о Европској унији засновано је на карактеристичној структури правних и процедуралних околности које узима у обзир: а. учеснике у процесу преговарања и одлучивања (у ЕУ); б. начин одлучивања (у ЕУ); ц. правни карактер одлука (ЕУ); д. адресате којима су упућене (одлуке ЕУ); е. контролу спровођења одлука ЕУ (Рачић, 1997: 607).

Према петом становишту, све чешће присутном у савременој стручној литератури (Beutler - Bieber - Pipkorn - Streil, 1993; Orpermann, 1991), Европска унија представља *систем конкордације*. Ово становиште Европску унију види као *систем са више нивоа и наглашава посебан карактер (њених) интеракционих односа*. У оквиру ове политичко - системске концепције типични су процеси преговарања, при чему актери воде рачуна о правилу конкордације; они *настоје да остваре компромисна решења и консензус, и да при томе продукују решења у пакетима која су „тако типична за Европску унију”* (Ибидем). Отуда, ознака „фузионисана федерална држава” (Weidenfeld - Wessels 1994) полази од премисе да модерне државе високог стандарда под условима растуће независности теже ка томе да сажимају своје инструменте деловања у оквиру ЕУ, како би се на тај начин супротставиле недоумици у погледу различитих нивоа и начина доношења одлука, а што се тиче националне државе, она више није у стању да сама савлада задатке, те се због тога уклапа у један шири оквир. Пошто међудржавна кооперација може да доведе до неједнаких резултата када су у питању земље учеснице, оне су се сагласиле са стварањем наднационалних институција са стварним влашћењима, а овај губитак суверенитета компензују различитим облицима учешћа у новим системима одлучивања.

Шесто становиште избегава да сложену проблематику Европске уније сведе на основну дихотомију: федерација – конфедерација. У оквиру овог становишта постоји сагласност да Европска унија представља нешто друго од традиционалне међународне организације, знатно више од функционалног удружења са циљем

испуњавања одређене сврхе, па чак и више од (некаквог) интернационалног режима (*Wörterbuch Staat und Politik*, 1995: 142-150). Али, пошто Европска унија није „класична” држава, поставља се питање да ли се ради о процесу трансцендирања, тј. прерастања у државу, будући да се неке (или чак бројне) њене карактеристике могу повезати са државношћу. Као међународна заједница без (претходног) узора, она је попримила карактеристике које јој дају властити печат, а повремено употребљен термин *заједница sui generis* не може да компензује плуралитет свих оних релевантних својстава који недовољно говоре о неким њеним специфичним карактеристикама!

Конечно, постоје и таква „интегралистичка” становишта која Европску унију виде као *политички систем у фази настајања који је дефинисан размерама подручја* или „димензијама области својих задатака” с једне, и системом одлучивања, са друге стране. Тако је, примера ради, у погледу ширења и мултипликовања димензија, дошло до изузетног динамичког развоја, па је отуда у Матрихту створена асоцијација која се зове Европска унија (*Wörterbuch Staat und Politik*, 1995: 145-146).

Европски идентитет

Нормативне и институционалне карактеристике

Питање „Европског идентитета”² спада у најзначајнија питања политике интеграције и стабилизације Европске уније и има централно место у Уговору о Европској унији. Текст преамбуле *Уговора о Европској унији* у погледу тематизације Европског идентитета нарочито је илустративан:

„РЕШЕНИ да обележе нову етапу у процесу европске интеграције која је започела стварањем Европске заједнице,

² „Идентитет се обично дефинише као „стање истоветности”, односно истоветност неке ствари са самом собом, или као индивидуалност, односно личност. Идентитет може имати свој *екстерни* и *интерни* аспект. *Екстерни* аспект тиче се односа између датог ентитета и других ентитета. Што се тиче ЕУ, овај аспект се изричито помиње у УгЕУ на следећи начин: 'Унија ће поставити себи следеће циљеве: да потврди свој идентитет на међународној сцени'. *Унутрашњи аспект*, с друге стране, тиче се 'правне истоветности' унутар ентитета, тј. европских држава” (в. Фишер, 2001: 257-258 и даље).

ПОДСЕЋАЈУЋИ на историјски значај окончања поделе европског континента и на потребу да се успоставе чврсте основе за изградњу будуће Европе,

ПОТВРЂУЈУЋИ своју приврженост начелима слободе, демократије и поштовања људских права и основних слобода, као и правне државе,

ПОТВРЂУЈУЋИ своју приврженост основним социјалним правима, како су она наведена у Европској социјалној повељи потписаној у Торину 18. октобра 1961. године и у Повељи Европске заједнице из 1989. године о основним социјалним правима радника,

У ЖЕЉИ да продубе солидарност својих народа, уз поштовање њихове историје, културе и њихових традиција,

У ЖЕЉИ да ојачају демократски карактер и успешност деловања институција, како би им се омогућило да, у јединственом институционалном оквиру, испуњавају задатке који су им поверени,

РЕШЕНИ да обезбеде јачање и усклађеност својих привреда, као и да успоставе економску и монетарну унију, која ће подразумевати, јединствену стабилну монету, у складу са одредбама овог Уговора,

ОДЛУЧНИ да унапређују економски и социјални напредак својих народа, водећи рачуна о начелу одрживог развоја, у оквиру стварања унутрашњег тржишта и јачања кохезије и заштите животне средине, као и да примене политику која ће обезбедити да напредак економске интеграције буде у складу са напретком у другим областима,

РЕШЕНИ да успоставе заједничко право грађанства за држављане својих земаља,

РЕШЕНИ да успоставе заједничку спољну и безбедносну политику, што подразумева и постепено утврђивање заједничке одбране, у складу са одредбама члана 17, јачајући тако идентитет Европе и њену независност у циљу унапређења мира, безбедности и напретка у Европи и у свету,

РЕШЕНИ да се олакша слободно кретање лица, уз истовремено обезбеђење сигурности и безбедности њихових народа,

стварањем простора слободе, безбедности и правде, у складу са одредбама овог Уговора,

РЕШЕНИ да наставе процес стварања све чвршћег јединства међу народима Европе, у којој се одлуке доносе на нивоу што је могуће ближе грађанима, у складу са начелом супсидијарности,

ИМАЈУЋИ У ВИДУ даље мере које је потребно предузети ради напретка европске интеграције,

ОДЛУЧИЛИ СУ да оснују Европску унију..." (Уговор о Европској унији, 1999: 40-41).

Остваривање Европског идентитета у оквиру ових нормативних и институционалних координата заснива се на начелима слободе, демократије, на поштовању људских права и основних слобода, на владавини права, као и на начелима која су заједничка свим државама чланицама.

Европска унија потврђује свој спољашњи идентитет на међународној сцени, посебно вођењем заједничке спољне и безбедносне политике.

Свој унутрашњи идентитет Европска унија потврђује постављањем и остваривањем бројних и различитих циљева.

Пре свега, она то чини јачањем заштите права и интереса држављана својих држава чланица успостављањем права грађанства Уније.

Надаље, Европска унија подстиче уравнотежен и трајан привредни и друштвени развој, висок ниво запослености и јача привредну и друштвену кохезију.

Унија представља *простор слободе, безбедности и правде*, на коме је слободно кретање лица, обезбеђено уз паралелно усвајање одговарајућих мера из области контроле спољних граница, азила, имиграције, превенције и борбе против криминала. Она чува *тековине Заједнице*³ и развија их са циљем осигуравања ефикасности механизма и институција Заједнице.

³ Под синтагмом *тековине заједнице* подразумева се целокупно позитивно право и правни систем Европске уније и Европских заједница у облику у ком је оно тумачено од стране Суда правде Европских заједница.

Отуда Уговор о Европској унији представља нову етапу у процесу стварања све чвршћег јединства између народа Европе, у којој се одлуке доносе *што је могуће отвореније и на нивоу што је могуће ближе грађанима*.

Културолошке карактеристике

Поред тога што је нормативно и институционално изражено, питање „Европског идентитета” тематизовано је и на различите друге начине. Веома често, нарочито у стручној литератури, говори се о културолошком, одн. *историјском, генетичком, психолошком или социјално - психолошком* појму „Европског идентитета”.

У свом законодавству Европска унија је посветила велику пажњу и акцептирала изузетан значај културе у животу Европске заједнице и формирању тзв. европског идентитета.

Уговор из Мастрихта нарочито наглашава да Европска заједница доприноси развоју култура држава чланица уз поштовање њихове националне и регионалне разноликости, уз истовремено истицање заједничког културног наслеђа. Општа активност Заједнице има за циљ да подстакне сарадњу између држава чланица и, ако је потребно, да подржи и допуни њихову акцију у областима као што су: боље познавање и ширење културе и историје европских народа; одржавање и очување културне баштине од европског значаја; културна размена некомерцијалног карактера; уметничко и књижевно стваралаштво, укључујући и аудиовизуелну област. Заједница и државе чланице подстичу, такође, сарадњу са трећим земљама и надлежним међународним организацијама у области културе, а посебно са Саветом Европе. При томе, ваља нагласити да Заједница води рачуна о културним аспектима у својим активностима *које имају за циљ поштовање и подстицање различитости њених култура*.

У том контексту ваља обратити пажњу на *историјски, генетички и социјално - психолошки* проблем (аспект) Европског идентитета.

Што се тиче *историјског приступа* проблематици „европског идентитета”, основна констатација је да само историја може одговорити на ово веома комплексно питање. При томе ваља има-

ти у виду три значајне „временске компоненте”. Прва компонента указује да је идентитет, с једне стране, *условљен међусобним односом прошлости, сећања и историје*, а са друге стране, *конструисан је односом: памћења вредним збивањима* и, нарочито, *самосвести о свом пореклу*. Ту спадају и национални митови који значајно обликују идентитет. Немачки филозоф Карл Јасперс поводом Европског идентитета констатује следеће: *Европа је Библија и Антика*. Друга компонента која обликује идентитет је „околински амбијент” - економско, социјално, политичко и културно структуриран. И треће, на обликовање идентитета утичу, такође, намере и циљеви окренути будућности.

„Историју Европе треба, према пишчевом схватању, разумети као историју видљивих показатеља (перфорамативних актова) и појмовних обликовања (дискурзивних конституисања) Европе, повезано са историјом стварања заједничких, односно појединачних европских структурних елемената.” (Волфганг Шмале 2003: 13) „Ако пак трагамо за коренима друштвеног развика у западном смислу речи (како је то написао Иштван Бибо), или ако хоћемо да испитамо изворне карактеристике запада (како би се изразио Марк Блох), ова једва уочавана веза има и те какву тежину. Међу те карактеристике спада, наиме, раздвајање „друштва” и „државе”, односно једна таква структура која је омогућила и само теоријско раздвајање или, још тачније, серија структуралних промена у којој је ова двојност, мање или више масивно, али трајно била присутна.” (Ј. Сич, 2003: 16)

Генетички појам (европског) *идентитета* према Рихарду Минху (Münch, 1993: 15-42) настаје кроз: а. заједништво и миосећања (унутрашња хомогенизација); б. разграничење према (оном) другом; ц. изједначавање (избалансираност) унутрашњих напетости (Pfetsch, 1997: 102-116).

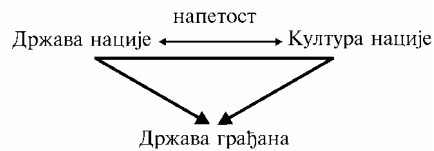
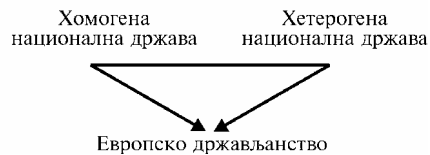
Унутар ових генетичких координата може се не само разумети, него и развијати европски идентитет.

Психолошки или социјално - психолошки појам идентитета проистиче из афективне везе појединог грађанина (појединца) односно нације према политичкој заједници. Ту идентитет настаје на емоционалној вези појединца са групом, заједницом или колективом. Европски идентитет управља се према заједништву које

европски грађани осећају да им треба и свесни су да им је (заједништво) потребно (Pfetsch, 1997: 102-116).” Такође би требало имати на уму лингвистички трио - „идентитет”, „идентичност”, „идентификовање”. Сигурно је да нико није идентичан са неким другим. Није оригинално подсећање да идентитет - у доба у коме већ дуго „избор” замењује „судбину” као основу самоспознаје - представља у великој мери политичку и социјалну творевину која даје предност једном (или једној групи) обележју над другима, позивајући појединца да се идентификује и то затим проглашава идентитетом. Једнако је застарело подсећање да модерно ја има значајне проблеме у кретању, од идентичног ка идентитету за идентификовање. (...) Зар не би било исправније, у односу на положај појединца данас, а како објекти идентитета расту, говорити о мом *диферентитету*? (различитим идентитетима, прим. прев.) (...) Стварајући тако нови концепт грађанства око издељене суверености порозне државе и изломљеног ја појединца који чине ове „државе”- грађанство као обележје *диферентитета*- могло је и још увек може постати одговарајући пројекат за архитекте Уније. То би био главни изазов за формулисање европског грађанства.” (Ц. Вајлер, 2002: 365-366) А ту Вајлер исказује велику дозу скепсе. „Стално нарастајућа расправа о политици европског грађанства има квалитет бога Јануса. Из много разлога, овај се концепт сматра једним од најмање успешних аспеката Мастрихта, тривијалан је и испразан, и самим тим и безначајан. Из овог угла, они који у њега верују заправо га само прижељкују, а они који га се плаше пате од параноидне илузије.” (Ц. Вајлер, 2002: 361)

Европски идентитет је „елементарни конструкциони принцип модерног друштва”, тврди немачки теоретичар Вернер Вајденфелд (Weidenfeld, 1985: 14). (Шема 1.)

Шема 1:

(1) Преовлађујућа концепција:**(2) Примењеност на Европску унију:**

Упркос свему не треба заборавити чињеницу, да и пре конституисања Европске уније као сложене економске, политичко-правне и културолошке заједнице, Европа није имала компактну и хармонизовану идентитетску структуру. Оно што се доживљавало као заједничка европска историја (особито њен аксилоски и културолошки садржај) није било до краја одређено па као такво није ни могло бити опште прихваћено као образац у свим деловима европског континета. „Европа се све више схвата као збир једног културног и историјског наслеђа које треба колективно памтити. Делимично се у ретроспективи конструише учешће у једној тобож опште европској историји, делимично се префињеније позива на учешће у заједничком културном сећању. У ствари, никоме не може да се забрани да грчко-римски стари век сматра културном баштином целе Европе, мада је он непосредно деловао само на неке делове Европе и често веома касно, преко многих посредујућих нивоа, у 19. и 20. веку био прихваћен у целој Европи током стварања уопштавајућих образаца у образовању.” (В. Шмале, 2003: 290)

И Милорад Беланчић на том фону, истиче да „Историја данашње Европе, Европе која је у себи отворена за (своје) друго, јесте историја *неидентичног*. Тиме не желим рећи да њени трагови, почев од хеленског и хришћанског наслеђа, не сведоче о једном, рекли би смо логоцентричком (јер и за Хелене и за Библију

Логос је оно што је на почетку, што је прво) трагању за идентитетом. Желим рећи само то да је ово трагање одувек било обележено извесном *конституционалном узалудношћу*. Ето зашто се Европа не дефинише никаквим идентитетом или збиром идентитета, већ, пре, безданом другог у себи. Та другост није нешто апсолутно, већ однос према „идентитету”, према узалудним напорима европског „духа” или, ако хоћете, европских духова, сабласти, да се уобличи у нешто тако као узорни(нормативни) идентитет или, што се своди на исто, *идентитет самог узора*.” (М. Беланчић, 1998: 122)

Ипак, на крају не треба заборавити да је Европа, вишезначна и, „означава наду или ограду, утопију или промашај. Могућа су многа значења, чија моћ потиче из њихових географских извора - континент без фиксираних граница - култура - наследнице *Respublika literarium* и просветитељства - историје - столећа борбе међу нацијама и империјама - економије - тржиште је неопходно било да је отворено или затворено - права - које гарантује слободу појединца и његов примат пред групом. Европа има за честе корелативне појмове који означавају окупљање или трајање, сан о јединству хришћана, економска интеграција, супериорност европског права, идентичност политичких модела, заједница права, добровољни савез народа, федерација држава, унија земаљчаница и потписница оснивачких уговора, заједничка политика, критеријуми буџетске и финансијске конвергенције.” (М.Фуше, 2000: 44)

Иако можемо и морамо правити разлику између онога што означавамо као *историју Европе и идентитета Европске уније*, у највећем делу те се две перспективе преклапају, како у дијахронијској тако и у синхронијској равни. *Минимум европског идентитетског садржаја* конституише се вековима уназад, а сва је прилика да ће тако бити и у будућности. Идентитет који настаје у окриљу Европске уније, само је још један од облика историјског посредовања који Европа чини градећи структуру европског заједништва.

Литература:

- Bautler, Beugt, Ronal Bieber, Jorn Pipkorn i Jochen Streil (1993), *Die Europäische Union*, Baden -Baden,
- Balibar Etienne (2003), *Mi, građani Evrope?*, Beogradski krug, Beograd,
- Беланчић Милорад (1998), *Европа на Балкану*, Београдски круг, Београд,
- Volfgang Smale (2003), *Istorija evropske ideje*, Clio, Beograd,
- Die Identitat Europas (1995), *Werner Weidenfeld*, Bonn,
- Dick Leonard (2004), *Vodič kroz Evropsku uniju*, Narodna knjiga, Beograd,
- Foucher Michel (2000), *Evropska republika*, Stubovi kulture, Beograd,
- Ficher Peter (2001), *Da li postoji evropski identitet u oblasti prava?*, Glasnik advokatske komore Vojvodine, Novi Sad, knjiga 61., br.6.
- Рачић Обрад (1996) *О надзору над применом права Европске уније*, Правни живот, Београд, број 12., књига XLV
- Pfetsh, Frank (1997), *Die Europaishe Union: Geschite, Instituionen Prozesse*, Munchen,
- Stzucs Jenó (2003), *Skica o trima evropskim istorijskim regionima*, Stilos, N. Sad,
- Степанов Р. Деспотовић Љ. (2002), *Европска Унија - настанак, институције, право, нато*, Стилос, Н. Сад,
- Wajler J. H. H. (2002), *Ustav Evrope*, Filip Višnjić, Beograd,
- Worterbuch Staat und Politik (1995), *Dieter nahlen*, Bonn.

IDENTITY OF EUROPEAN UNION

Summary: Work is about the problem of distinction of European Union, especially its law, political and cultural characteristics. The difference in understanding notions of identity and dissimilarity is being shaded through the work, as the consequence of the process of so called European Union citizenships constitution. Putting the stress

on law, political and cultural dimension of identity, it does not neglect neither historical perspective of its formation nor its several former identity and value forms.

Key words: European Union, identity, difference distinctions, European citizen, culture, nation, community